

ТЕМА 8. СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

План

1. Поняття та ознаки суб'єкта кримінального правопорушення. Спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення.
2. Поняття неосудності та критерії її визначення.
3. Обмежена осудність: поняття та значення.
4. Відповідальність за кримінальні правопорушення, вчинені у стані сп'яніння.

1. Відповідно до ч. 1 ст. 18 КК України, *суб'єктом КП* є фізична осудна особа, яка вчинила КП у віці, з якого відповідно до цього КК України може наставати кримінальна відповідальність.

Ознаки суб'єкта КП:

- 1) фізична особа;
- 2) осудність;
- 3) досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Суб'єктом КП може бути тільки фізична особа. Юридичні особи не можуть бути суб'єктом КП.

Відповідно до чинного КК України суб'єктами КП можуть бути:

- громадяни України;
- особи без громадянства;
- іноземці, що не володіють дипломатичним імунітетом.

Не можуть бути суб'єктом КП:

- померлі особи, які до своєї смерті вчинили КП;
- юридичні особи.

До юридичних осіб застосовуються заходи кримінально-правового характеру, однак вони не є кримінальною відповідальністю, а юридична особа не визнається ані суб'єктом КП, ані суб'єктом кримінальної відповідальності. Це впливає, зокрема, з того, що одночасно із встановленням заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб законодавець не згадав про них у ст. 18 КК України.

Осудність – це здатність особи під час вчинення КП усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та керувати ними.

Питання про осудність особи виникає лише при вчиненні нею КП і визначенні інтелектуального та вольового моментів її вини. В інших правових відносинах значення має дієздатність особи. Осудність особи презюмується.

Вік людини – це певний період її розвитку, якісно своєрідний ступінь формування її особистості.

За загальним правилом, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення КП виповнилося шістнадцять років (ч. 1 ст. 22 КК України).

Але ч. 2 ст. 22 КК України передбачає знижений вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Відповідно до ч. 2 ст. 22 КК України

особи, які вчинили КП у віці від 14 до 16 років, підлягають кримінальній відповідальності за ряд перелічених у ній КП. Перелік КП, за який особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності у віці від 14 років, є вичерпним.

Спеціальний суб'єкт КП – це фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, КП, суб'єктом якого може бути лише певна особа (ч. 2 ст. 18 КК України).

Ознаки спеціального суб'єкта доповнюють обов'язкові ознаки загального суб'єкта.

За своїм змістом усі ознаки спеціального суб'єкта можна поділити на чотири великих групи, за допомогою чого визначити види таких суб'єктів. Це ознаки, що характеризують:

1) *фізичні властивості суб'єкта* (вік, стан здоров'я тощо). Залежно від цього виділяються такі види спеціального суб'єкта, як: повнолітня особа (ст. 155 КК України «Вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку»), особа, яка досягла 18-річного віку, та старші особи, які не досягли 27-річного віку (ст. 335 КК України «Ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу»), особа, хвора на венеричну хворобу (ст. 133 КК України «Зараження венеричною хворобою»);

2) *його правовий і соціальний статус* (громадянство, професія, вид діяльності, характер виконуваної роботи, участь у кримінальному провадженні, наявність судимості тощо). За цією ознакою можна виділити: громадянина України або іноземця (ст. 111 КК України «Державна зрада», ст. 114 КК України «Шпигунство»), медичного чи фармацевтичного працівника (ст. 140 КК України «Неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником»), військовослужбовця (ст. 431 КК України «Злочинні дії військовослужбовця, який перебуває в полоні») чи особу, яка підлягає призову за мобілізацією (ст. 336 КК України «Ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період»), службову особу (ст. 368 КК України «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою»), фізичну особу-підприємця (ст. 212 КК України «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)»), свідка (ст. 385 КК України «Відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків»), слідчого, прокурора (ст. 372 КК України «Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності»), особу, яка раніше вчинила певне КП (ст. 152 КК України «Згвалтування»), тощо);

3) *взаємовідносини суб'єкта з потерпілим та іншими особами* – родинні (батько, мати, опікун (ст. 166 КК України «Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування») тощо), службові (підлеглий, начальник (ст. 173 КК України «Грубе порушення угоди про працю»)) або інші (наприклад, особа, від якої потерпілий залежить

матеріально (ст. 303 КК України «Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією»), тощо);

4) *роль у кримінальній протиправній діяльності* (організатор, співвиконавець, пособник, підбурювач, активний учасник тощо).

Ці додаткові ознаки можуть прямо вказуватися в тексті диспозиції конкретної статті або безпосередньо впливати з тексту відповідної кримінально-правової норми. Ознаки спеціального суб'єкта звужують коло осіб, які можуть підлягати кримінальній відповідальності.

Службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом (ч. 3 ст. 18 КК України).

Службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, в органі місцевого самоврядування або автономному утворенні на території держави, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного, місцевого органу або державного, комунального підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів (ч. 4 ст. 18 КК України).

2. Неосудність – це нездатність особи під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК України, усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності (біла гарячка), недоумства (дебільність, ідіотія) або іншого хворобливого стану психіки (психопатія, неврози).

Для визначення неосудності використовують два критерії: медичний та юридичний.

Медичний критерій описує всі можливі психічні захворювання, що істотно впливають на свідомість і волю людини. Це, згідно ч. 2 ст. 19 КК України:

хронічна психічна хвороба (шизофренія), тимчасовий розлад психічної діяльності, недоумство, інший хворобливий стан психіки.

Наявність тільки медичного критерію не дає підстав для визнання особи неосудною. Для цього, ще обов'язково, потрібен юридичний критерій.

Юридичний критерій – це нездатність особи під час вчинення КП усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними.

Юридичний критерій виражається двома ознаками:

- інтелектуальною – особа не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність);
- вольовою – особа не могла керувати своїми діями.

Для встановлення юридичного критерію достатньо наявності хоча б однієї ознаки. Тому в законі інтелектуальна та вольова ознаки розділені між собою сполучником «або».

Відповідно до закону (ч. 2 ст. 19 КК України) особа, яка перебувала під час вчинення суспільно небезпечного діяння у стані неосудності, не підлягає кримінальній відповідальності. До такої особи за рішенням суду можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру.

3. Згідно зі ст. 20 КК України, *обмежено осудною* визнається така особа, яка під час вчинення КП, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними.

Для визначення обмеженої осудності використовують також два критерії: медичний та юридичний.

Медичним критерієм є психічний розлад (лунатизм).

Юридичний критерій – це нездатність особи під час вчинення КП повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними.

Юридичний критерій виражається двома ознаками:

- інтелектуальною – особа не могла повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність);
- вольовою – особа не могла повною мірою керувати своїми діями.

Згідно зі ст. 20 КК України обмеження осудності не є підставою для звільнення особи від кримінальної відповідальності. Але вона може враховуватися при призначенні покарання і є підставою для застосування примусових заходів медичного характеру.

4. Відповідно до ст. 21 КК України, особа, яка вчинила КП у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, підлягає кримінальній відповідальності.

Стан сп'яніння – це психічний стан особи в момент вчинення КП, викликаний вживанням алкогольних напоїв, наркотичних засобів, лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, який за загальним правилом не виключає осудності, але характеризується послабленням інтелектуальної і вольової сфери психічної діяльності людини і тому може бути такою ознакою

діяння та особи винного, яка значно підвищує ступінь суспільної небезпеки вчиненого і посилює відповідальність цієї особи.

Сп'яніння буває двох видів: фізіологічним і патологічним.

При *фізіологічному сп'янінні* (алкогольному, наркотичному, токсичному) в особи порушується діяльність нервової системи й самоконтролю. Але у стані глибокого фізіологічного сп'яніння особа не втрачає повною мірою здатності усвідомлювати характер вчинюваних нею дій і керувати ними.

Патологічне сп'яніння є хворобливим станом, що належить до короточасних психічних розладів і якісно відрізняється від важкого ступеня звичайного побутового сп'яніння (наприклад, біла гарячка). За патологічного сп'яніння присутні психологічний і медичний критерії неосудності.

Згідно з п. 13 ч. 1 ст. 67 КК України вчинення КП особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів, є обставиною, яка обтяжує покарання.

Суду надається право, залежно від характеру вчиненого КП, не визнавати цю обставину такою, що обтяжує покарання, навівши мотиви свого рішення у вирок.

Питання до самоконтролю

1. Хто є суб'єктом кримінального правопорушення?
2. Дайте визначення поняття «службова особа».
3. Розкрийте сутність поняття «неосудність».
4. Назвіть критерії неосудності.
5. Розкрийте сутність поняття «обмежена осудність».
6. Назвіть та охарактеризуйте види сп'яніння.
7. З якого віку настає кримінальна відповідальність?
8. Що таке осудність як ознака суб'єкта кримінального правопорушення?
9. Хто є спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення?
10. Чи підлягає покаранню особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але до постановлення вироку захворіла на психічну хворобу?